

Esat Âdil Müstecaplıoğlu*

Özgür Gökmen
og@ozgurgokmen.net

Şair, edebiyatçı, yayıncı, hukukçu, siyasetçi. 1946–1952 arasında kısa sürelerle faaliyette bulunabilmiş Türkiye Sosyalist Partisi'nin (TSP) kurucu genel sekreteri. Türkiye'ye özgü, yerli bir sosyalizm anlayışının ilk savunucularındandır. İkinci Dünya Savaşı sonlarına doğru *Tan* çevresinde yer aldı. 1945'te *Tan*'da, daha sonra *Gün* dergisi ve *Gerçek* gazetesinde savunacağı görüşlerin bir kısmı, 1960 sonrasında Mehmet Ali Aybar tarafından daha sistematik olarak dile getirilecektir. Esat Âdil'in ardından, Aziz Nesin, "siyasal tarihimizde çok önemli bir yeri olması gerekir; vardır demiyorum, gerekir diyorum," diye yazar. Unutulmuşluğunun, değerinin Türkiye solunda takdir edilmemesinin ardında yatan temel sebep TKP geleneği tarafından dışlanmış olmasıdır.

1904'de Balıkesir Balya'ya bağlı Müstecap köyünde doğdu. Müderris, şair, müzisyen ve alim Müstecabizade Hafız Âdil Efendi'nin oğlu, mutlakiyet devrinin İzmir'de yetişen son şairlerinden Müstecabizade İsmet'in akrabası. İlk öğrenimini Balıkesir'de yaptı. Ticaret okumak üzere İstanbul'a gitti, tamamlayamadan Balıkesir'e döndü. 1924'te Adliye Vekaleti hesabına okumak üzere Ankara Hukuk Fakültesi'ne girdi. Ankara Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti'ni kurdu ve bu cemiyet ile Milli Türk Talebe Birliği Merkezi Büro reisliklerinde bulundu. 1928'de mezun oldu. Tayin edildiği Kemah Müddei Umumiliđi yerine, kendi hesabına okumak üzere Brüksel Hukuk Fakültesi'ne gitti. Belçika Türk Talebe Cemiyeti Reisliđi yaptı. Mezuniyetinin ardından 1932'de Balıkesir'e döndü. Aynı senenin sonunda Cumhuriyet Halk Partisi'ne kaydoldu. Balıkesir'de, Halkevi kuruculuğu ve reisliği, İdman Mıntıkası Müfettişliği ve İdman Yurdu Reisliđi ile CHP Vilayet İdare Heyeti, Vilayet Daimi Encümeni ve Belediye azalığı yaptı. 1943'te yeniden seçilecek Balıkesir mebusluğu için CHP Genel Sekreterliđi'ne müracaat etti. Devlet memuriyetinden istifa edene dek Kemah Müddei Umumiliđi, Temyiz Mahkemesi Bađ Müddei Umumi Muavinliđi, Edirne Yeni Cezaevi Müdürlüđu, Bursa ve Kocaeli müddei umumi muavinliklerinde bulundu. 1946'da genel sekreterliğini üstlendiği TSP aynı sene içinde kapatılmış, 1948'de aklanmış ve Demokrat Parti'nin (DP) iktidara gelmesinin ardından 1950'de tekrar faaliyete geçmiştir. Esat Âdil, DP döneminde de kovuşturmaya uğrayan ve kapatılan TSP hakkındaki nihai beraat kararını göremeden 1958'de öldü.¹

*Murat Gültekingil, derleyen, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Sol* içinde (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), s. 940–947. Aleksandros Lamprou ve Levent Cantek'e teşekkür ederim.

¹1 Şubat 1943 tarihli Mebusluk Talebnameci, Balıkesir İli İçin Mebusluk Talebinde Bulunanların Listesi, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüđu Cumhuriyet Arşivleri, Tarih: 10/2/1943, Dosya:

Esat Âdil'in 1923–1928 arasındaki ilk dönem yazıları Aydın Ayhan tarafından derlenmiş, yeni harflere çevrilerek üç bölüm olarak yayımlanmıştır.² Bunlar arasında, Balıkesir'de yayımlanan *Zafer-i Millî*'de çıkan çok az sayıda yazıdan sadece biri Esat Âdil'in sonraki senelerde şekillenecek toplumsal kaygılarını ve siyasal eğilimini ele verir niteliktedir. I. Meclis'in kendini feshetmesinin ardından yapılacak seçimler öncesinde yazıldığı anlaşılan “Köylü”³ başlıklı bu yazıda, işgal altında sefil olan köylünün o gün de harap bir halde olduğu vurgulanmakta, köylünün saadetinin temini ve halkçılık mevhumlarının idrak edilebilmesi için yeni mebuslar bu hususta ibraz-ı faaliyete davet edilmektedir.

Esat Âdil, Ankara Hukuk Fakültesi'ne devam ettiği yıllarda Balıkesir'de yayımlanan *Çağlayan* ve *Irmak* dergileri içinde yer alır. Neşriyat müdürlüğünü üstlendiği *Irmak*'ta millet, mefkûre, mefkûre ihtiyacı, dil birliği, millî edebiyat konuları üzerinde duracaktır.⁴ Esat Âdil'in bu erken dönem yazıları, Kemalist halkçılığın etkisi altındadır. 15 Şubat–15 Kasım 1928 tarihleri arasında yayımlanan *Irmak*'ın hedefi, “edebî harsımızı faal kılabilmek ve millî edebiyatımızın teşekkül ve tekâmülüne hizmet etmek” olarak açıklanır. Esat Âdil, bunun için halk kültürünün kökenine yönelmek gerektiğini yazar; fakat, halk edebiyatını millî hars açısından divan edebiyatına tercih edenler safında yer almaz. Millî edebiyat, bunlar arasında bir tercih yapılarak değil, ikisinden de istifade edilerek oluşturulmalıdır.⁵ “Millî harsımıza müteallik anane, adet ve örflerimizi arayıp bulmak ve bilmek, bugün kısmen unutilan, kısmen terk edilen ve son devirlerini yaşayan mevzii veya umumî sanaimizin mahiyetini, vasıflarını, hususiyetlerini tespit etmek”⁶ derginin gayeleri arasındadır. Millî hars hazinelerinin “vatanımızdaki topluluğun ilmen tarifine sığar bir millet haline gelebilmesi için” gerekli olduğu görüşündedir.⁷

Esat Âdil'in sol siyasal eğilimleri, sosyalizmle tanıştığı Brüksel yıllarından sonraki faaliyetlerinde ortaya çıkmaya başlar. CHP'ye kaydolduktan sonra Vilayet İdare Heyeti tarafından 11 Aralık 1932'de kurulan Balıkesir Halkevi'nin reisliğine seçilir. Halkevi adına

1. Büro, Fon Kodu: 490.1, Yer No: 291.1171.4; Kararname, T.C. Maliye Vekaleti Hukuk Müşavirliği, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivleri, Tarih: 18/10/1935, Fon Kodu: 30.11.1, Yer No: 99.34.14; Kararname 13258, T.C. Adliye Vekaleti Zatişleri Müdürlüğü, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivleri, Tarih: 18/10/1935, Fon Kodu: 30.11.1, Yer No: 143.38.4; Abdullah Yurdakök, *Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991)* (Balıkesir, 1992), s. 324.

² Aydın Ayhan, “Esad Âdil Müstecaplıoğlu'nun İlk Yazıları”, *Yeni Haber*, 1994-1995. Dizi, Balıkesir'de yayımlanan *Yeni Haber* gazetesinin 27. yılına armağan olarak Ocak 1994'te yayımlanmaya başlar. Bu ilk bölüm, Esat Âdil'in Balıkesir'de yayımlanmış *Zafer-i Millî* gazetesinde 1923–1924 senelerinde çıkmış ilk şiir ve makalelerini içermektedir. Yayını Mayıs 1995'te başlayan ikinci bölüm, 1924–1926 senelerinde *Dilek* ve *Çağlayan* dergilerindeki şiir ve düzyazılarını, Eylül 1995'te yayımlanan üçüncü bölüm ise 1928 senesinde *Irmak* dergisinde yer alan yazıları bir araya getirir.

³ Aydın Ayhan, “Esad Âdil Müstecaplıoğlu'nun İlk Yazıları”, 1. Bölüm, 15–16, *Yeni Haber*, 1994.

⁴ Ayhan, “Esad Âdil Müstecaplıoğlu'nun İlk Yazıları”, 3. Bölüm, *Yeni Haber*, 1995.

⁵ Esat Âdil; “İntikat: İddialar Eserler”, *Irmak*, 1 Haziran 1928, s. 6–7'den aktaran Ali Duymaz, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Balıkesir Basımında Halk Edebiyatı ve Folklor Tartışmaları”, II. Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu, 31 Mayıs–2 Haziran 2000, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

⁶ Esat Âdil, “Muhasebe”, *Irmak*, 15 Mart 1928, s. 1–2'den aktaran Duymaz, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Balıkesir Basımında Halk Edebiyatı ve Folklor Tartışmaları”.

⁷ Esat Âdil, “Halk Bilgisi Derneği”, *Irmak*, 15 Nisan 1928, s. 1'den aktaran Duymaz, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Balıkesir Basımında Halk Edebiyatı ve Folklor Tartışmaları”.

aylık kültür mecmuası *Kaynak*'ı çıkarmaya başlar.⁸ *Kaynak*'ta Türk İnkılâbı, hürriyet, ehliyetler üzerine yazacaktır. Asıl eleştirel tavrını “Cümhuriyet: Emeğe Hak Değere Hürriyet Getirir” lejandıyla 1933 güzünde çıkarmaya başladığı *Savaş* gazetesinde sergiler.⁹ CHP içindeki konumuna rağmen, *Savaş*'ta yazdığı yazılarda parti politikalarını ve yöneticilerini şiddetle yermekten kaçınmaz. Aynı dönemde, Grequvar Kuliçer'in *Sosyalist Şefler ve Sosyalizm*'ini, sabık İtalyan Başbakanı Francesco Nitti'nin *Bolşeviklik, Faşistlik ve Demokrasi*'sini çevirir, Brüksel'de verilmiş bir konferans dizisini Türkçeye aktarır, bunları İlim ve Hayat Serisi başlığı altında yayımlar.

1934'te, yıllar sonra Cumhuriyet döneminin son örgütlü grevi diyeceği, Balya Karaaydın maden işçilerinin grevini destekleyecektir. Maden şirketi hakkında hükümetin dikkatini çekmek üzere *Savaş*'ta yaptığı yayının yanısıra, gazetenin hasılatını grev sandığına yatıracak, grev komitesinin 14 maddelik taleplerinin maden şirketine karşı CHP tarafından desteklenmesini sağlamak üzere parti il başkanının değişmesini sağlayacaktır. Balya'da grev komitesiyle görüşerek Balıkesir üzerine bir açlık yürüşü başlatır. Yürüyüş üzerine Balıkesir Valisi şirket temsilcilerine “işçi taleplerinin kabulü zaruretini bir hükümet emri olarak” bildirir, 17 günlük grev böylelikle sona erer.¹⁰

Esat Âdil, sadece Balya açlık yürüyüşündeki rolü nedeniyle değil, *Savaş*'ta yazdığı eğitim, toplumsal farklılaşma, İş Kanunu hakkındaki yazılarıyla da şimşekleri üzerine çekecektir. Halkçılığın halkın iktidar mevkiine fiilen getirilmesi olduğunu savunmakta, halkçılıkta eğitimin de bu ülküyü tahakkuk ettirecek olan halktan güzideler yetiştiren bir sisteme bağlı olduğunu söylemektedir. Cumhuriyet'in eğitim sistemi, halkçı esaslardan mahrumdur; sokaklarda, dağ başlarında, köylerde tahsilden mahrum zekalar sönüp gitmektedir. Eğitim köklü bir hamle ile mutlaka halkçılaştırılmalı, hakiki halk güzidelerinin yetişmesine imkan verilmelidir.¹¹ Halkın en aşağı ve en yukarı tabakaları arasında başka hiçbir memlekette olmadığı kadar feci ve bariz bir duyuş ve yaşayış farkı vardır. Bir Macar köylüsü ile bir Macar münevveri arasında varolan müşterek bağlar ve düşünüş birliği, milli birlikle ilgili bir fikrin halka aşılmasındaki güçlükleri bertaraf etmekte; oysa Türkiye'de, Simav dağlarındaki bir köylü vatandaşla, bir Balıkesirli ve bir İstanbullu vatandaş arasında düşünüş, duyuş ve yaşayış bakımından hiç bir münasebet bulunmamaktadır. Kafa ile beden arasındaki ayrılık giderilmeli; köklü hamleler ile halk münevver vatandaş seviyesine yaklaştırılmalı; inkılâp ve Cumhuriyet, fikrî ve maddî bir birlik arzetmesi gereken millete mal edilmelidir.¹²

CHP'ye en ağır eleştirisini İş Kanunu üzerine yazdığı yazı ile yöneltir. Hükümet ve Meclis'in kanunu çıkarmakta gecikmesini ve tereddüdünü eleştirir, İktisat Vekilinin günde 14 saat çalıştırılan ve her türlü haktan mahrum tutulan Türk işçisine borçlu olduğunu yazar. İlköğretim mecburiyeti vardır, fakat şehirlerde 8 ila 14 yaş arası binlerce çocuk en

⁸19 Şubat 1933'te yayımlanmaya başlayan *Kaynak*'ın imtiyaz sahibi, CHP Balıkesir Vilayet İdare Heyeti Reisi ve Konya Milletvekili Tevfik Fikret'tir [Sılay]. Esat Âdil, Kasım 1934'e dek *Kaynak*'ın neşriyat müdürü olarak kalır. Derginin yayımı 1949'a dek sürer. Bakınız: Yurdakök, *Balıkesir Basın Tarihi*, s. 290–91.

⁹*Savaş*, 29 Ekim 1933–23 Nisan 1935 tarihleri arasında 429 sayı yayımlanır. Yurdakök, *Balıkesir Basın Tarihi*, s. 40–43.

¹⁰Esat Âdil Müstecabi, “İşçi sınıfına pey sürenler”, *Gerçek*, 5 Nisan 1950, s. 1, 4.

¹¹Esat Âdil, “Halkçılıkta Maarif”, *Savaş*, 6 Temmuz 1934, s. 1.

¹²Müstecaphoğlu, “Savaşçı Gözile, Cümhuriyette Seviye”, *Savaş*, 6 Temmuz 1934, s. 1.

ağır hizmetlerde kullanılmaktadır. İş Kanunu'na dayanmayan bir İlköğretim Kanunu'nun uygulanması mümkün değildir. İşçilerin mukadderatının toplum ve iktisatla olan ilişkisi, herhalde sermayenin ve patronun ilişkisinden daha şiddetlidir.¹³

Bu yayınlar üzerine *Savaş* ve başyazarı aleyhine Cumhuriyet Müddei Umumiliğince Matbuat Kanunu'nun 30 ve komünizm propagandasının sınırlarını çizen 40. maddeleri çerçevesinde dava açılır.¹⁴ Esat Âdil davanın ardından Balıkesir Halkevi Reisliğinden ayrılacaktır.¹⁵

Esat Âdil'in sınıf temelli eleştirileri *Tan*'da yazmaya başladığı dönemde belirginleşir. 1930'ların başında millî bütünlük adına eleştirdiği toplumsal farklılaşmayı, sınıf mücadelesi terimleriyle tartışmaya bu dönemde başlar. Çalışma Bakanlığı'nın iş hayatını düzenlemeye dönük çabaları çerçevesinde, Kemalizm'in sınıfsız ve imtiyazsız cemiyet iddiasını eleştirir. Bakanlığın girişimlerini sınıf mücadelesini bertaraf etmeye yönelik afyonlu bir enjeksiyon olarak kınar. Emekçi halk kütlelerinin, kendi hak ve menfaatlerini hukuksal ve siyasal araçlarla koruma hürriyetinden kanunlarla mahrum edilmiş olduğunu açıkça yazacaktır.¹⁶

1945'de Serteller'le birlikte yeni bir parti kurulması girişiminde yer alacaktır. Kasım 1945'te, Hasan Tanrıkut, Aziz Nesin, Rasih Nuri İleri, Mehmet Ali Aybar, Sait Faik, Doğan Ruşenay, Behçet Atılğan, Fehmi Yazıcı, Mustafa Börklüce, Hüsamettin Özdoğu, Şerif Hulusi'nin de aralarında yer aldığı yazarların katkısını alacak *Gün* dergisini yayımlamaya başlar. Yeni parti girişimi *Görüşler* dergisi yayımlandıktan sonra tertip edilen Tan Baskını ile bertaraf edilince, Mayıs 1946'da çok partili dönemin ilk sosyalist partisi olan TSP'nin kuruculuğunu yapar ve genel sekreterliğini üstlenir.

Cumhuriyeti tam bir halk devleti haline getirme amacı güden TSP'nin ana ilkeleri, demokratlık; toplumsal ve iktisadi adaletsizliği ortadan kaldırmak, emek ve yetenekleri değerlendirmek üzere sosyalistlik; ülke, dil, iktisadi hayat, kültür ve anane beraberliğinin siyasal ve iktisadi tam bir hürriyet ve bağımsızlıkla devamını sağlamak üzere milliyetçilik; hür, emperyalist ve istismarcı tecavüzlere karşı bağımsız fakat dayanışma içinde milletlerden oluşan bir dünya düzeni kurulması için beynelmilecilik; barışçılık ve laiklik olarak tarif edilir. Parti, iktisadi ve içtimai durumu ne olursa olsun demokratça ve sosyalistçe bir düşünüş sistemine bağlı bütün aydınlarla, özellikle işçi, köylü, sanatkâr ve küçük sanatkâr ve küçük esnafın hayat ve menfaat beraberliğini temsil etmektedir.

TSP'nin parti programında belirgin olan millî ve bağımsız kimliği, *Gün* ve partinin yayım organı *Gerçek* gazetesinde yapılan yayınlarla da vurgulanır. Sosyalizm millî bir mesele olarak görülür. Esat Âdil, TSP'nin Türkiye'nin özgüllüklerini gözönüne alarak sosyalizmi münhasıran bir işçi hareketi olarak algılamadığını ısrarla belirtecektir. İşçi sınıfı, köylü ve küçük burjuvazinin inkılâpçı bir önderidir. Toplumsal müdadelenin itici gücü işçi sınıfıdır. Ancak işçi sınıfı ile köylüler arasında bir düşünce ve mücadele bağının kurulması şarttır. Parti bu üç esaslı halk kütlesini iktisadi ve toplumsal olarak birbirine bağlamak davasını güdecektir.

TSP ile kendisinden kısa bir süre sonra kurulan ve onunla benzer bir kaderi payla-

¹³Esat Âdil, "Savaşçı Gözile, İş Kanunu", *Savaş*, 11 Temmuz 1934, s. 1.

¹⁴*Savaş*, 23 Temmuz, 20 ve 22 Ağustos 1934.

¹⁵*Savaş*, 23 Teşrinievvel 1934.

¹⁶*Tan*, 27 Temmuz 1945.

şan TKP'li Şefik Hüsnü Değmer'in Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) arasında yaşanan tartışma, iki partinin, örneğin sendikacılık anlayışlarındaki farklılıklara rağmen, ideolojik olmaktan ziyade, kişisel bir nitelik taşımıştır. Esat Âdil, sosyalist kimliğine rağmen, TKP geleneğinden gelen bir siyasetçi değildir. TSP içinde yer alan Özdoğu, Börklüce gibi TKP'li isimler, o dönem TSP ile TSEKP arasında yaşananların, esasen TKP içinde varolan kariyerizm ve buna yönelik bir muhalefetin sonucu olduğuna işaret ediyor. TSEKP programının hazırlanmasına katkıda bulunmuş, sonraki değerlendirmelerinde her iki partiye karşı da nesnel kalmayı başarabilmiş, dönemin tanıklarından Abidin Nesimi, Esat Âdil'i Türkiye'de sosyalist siyasetin bağımsız isimleri arasında sayar. Ne var ki o dönemde TKP'nin içeriden ve dışarıdan kendisine yönelttiği eleştiriler çok şiddetli olmuştur. Belki TKP'nin kendine yönelik tavrının da etkisiyle; fakat daha ziyade, yurtsever, yerli, bu topraklara özgü sosyalizm anlayışı, TSP'nin DP iktidarında da yoğun baskılara maruz kalmasıyla birleşince, Esat Âdil'in 1950'lerin ilk yıllarındaki birtakım yazılarında anti-komünist bir eğilim ortaya çıkacaktır.

Gerçekten, Esat Âdil'in erken dönem yazılarında olduğu gibi, artık siyaseten olgunlaştığı 1945'ten sonraki yazdıklarında da tekrar eden temalardan biri yurtseverlik olmuştur. Ancak, onun Türkiye solu içinde belirleyici niteliği olan Türkiye'ye özgü bir sosyalizm anlayışı, arayışı, basitçe bu yurtseverliğin, hele hele milliyetçiliğin izdüşümü olarak algılanmamalı. Zira beynelmilelciliğe karşı değildir, bağımsızlığa düşkündür. TSP kurulduktan sonra, sosyalizm anlayışını açıkladığı birçok yazısında, sıklıkla Britanya'daki toplumsal yapıya dayanan İşçi Partisi'yle, Türkiye'deki toplumsal yapıyı ve TSP programını kıyaslayarak Türkiye'de köylülüğün durumuna işaret eder. İşçi sınıfının önemini teslim etmekle birlikte, Türkiye'nin kendine özgü toplumsal koşullarını dikkate almayan bir sosyalizm anlayışının uygulanabilir olamayacağını savunmuştur. Avrupa'da Avrokomünizmin filizlenmeye yeni başladığı dönemde, Türkiye'de Sovyetler Birliği'ndeki sosyalizmden farklı bir sosyalizmin varolabileceğine söyleyen ilk yazıların Esat Âdil ve çevresince kaleme alındığı unutulmamalı.